

המצוות בפדשה

המצוות בפרשת השבוע - הלכה ואגדה

"תשביתו שאור מבתיכם" - "שאור לא ימצא בבתיכם"

גדר המצוות וטעמיהם מהראשונים

ספר החינוך

י"ב, י"ט] שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם. וביארו חכמינו זכרונם לברכה, לאו דוקא ביתו, אלא כל שברשותו. ולא דוקא שאור שהוא מחמץ, והוא הדין לחמץ, דשאור וחמץ חד הוא לענין איסורו.

משרשי המצוה, כדי שנזכור לעולם הנסים שנעשו לנו ביציאת מצרים, כמו שכתוב בשה הפסח. ונזכור שאירע לנו כענין זה שמתוך חפזון היציאה אפינו העיסה מצה, כי לא יכלו להתמהמה עד שיחמיץ, כמו שכתוב [שמות י"ב, ל"ט] ויאפו את הבצק וגו'.

דיני המצוה, כגון אם הפקיד חמצו ביד אחרים מה דינו, או אחרים בידו, וכן חמץ הקדש בידו או של גוי באחריות ושלא באחריות, ודין גוי אלם שהפקיד לו חמץ. ודין תערובת חמץ עם עוברין עליו, והפת שעפשה מה דינו, ויתר פרטיה, מבוארים בפסח ראשון [פסחים פ"א א' - ג'].

ונוהגת בזכרים ונקבות. בכל מקום ובכל זמן.

ועובר עליה ונמצא חמץ ברשותו במזיד עבר על שני לאוין משום בל יראה ובל ימצא, ולוקה כל זמן שעשה בו מעשה, כגון שחיימץ עיסה והניחה בביתו, או שלקח חמץ והצניעו בביתו. אבל אם לא עשה בו שום מעשה אלא שנשאר בבית מקודם הפסח, אין לוקה עליו, שהלכה היא לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, כמו שאמרנו.

מצוה ט" - מצות השבתת חמץ

גדר המצוה - להסיר כל לחם חמץ ממשכנותינו ביום ארבעה עשר בניסן, שנאמר [שמות י"ב, ט"ו] אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, ופירוש ראשון, קודם לפסח.

משרשי מצוה זו, כדי שנזכור הנסים שבמצרים, כמו שכתוב בקרבן פסח. **דיני המצוה**, כגון שעת ביעורו מן היום מתי, ומה היא השבתתו, ובאי זה מקום צריך לחפשו ובאי זה מקום אינו צריך, ומאימתי מוטלת המצוה עליו אם יוצא לדרך, ואם חל ארבעה עשר בניסן בשבת איך יהיה דינו, והביטול בפה שצריך לעשות נוסף על הביעור, ויתר פרטיה, מבוארים בפסח ראשון [פסחים פ"א א' וב'].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות.

והעובר עליה ולא השביתו ביטל עשה דתשביתו ואם יש חמץ במשכנותיו עובר גם כן על לא תעשה. שנאמר [שמות י"ב, י"ט] שאור לא ימצא בבתיכם, אבל אין לוקין על לאו זה אם לא עשה בו מעשה, שהלכה היא לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו.

מצוה י"א - שלא ימצא חמץ ברשותנו בפסח

גדר המצוה - שלא ימצא חמץ ברשותנו כל ימי הפסח, שנאמר [שמות

נידונים הלכתיים מהאחרונים ועוד

וכן משמע בטור או"ח תל"ד - "ויאמר כל חמירא דאיתיה ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתיה ליבטל וליהוי כעפרא דהשתא אפילו אם נשאר בבית חמץ שלא מצא אינו עובר עליו דהוי הפקר ולא דיליה הוא". ומשמע שבלא ביטול עובר אף על חמץ שאינו ידוע.

ויש להקשות על שיטתם מפסחים ו' בטעם שהצריכו ביטול חוץ מהבדיקה - "אמר רבא גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עילויה". וברש"י - "חשובה היא בעיניו, וחס עליה לשורפה, ומשהה אפילו רגע אחד - ונמצא עובר עליה בכל יראה ובכל ימצא". ומשמע שכל זמן שלא מצא והשהה אינו עובר בזה.

ובאמת הרא"ש שם הרגיש בזה ופירש באופן אחר, שהחשש הוא שמא תישאר גלוסקא יפה [שאינה בטיילה] שלא ימצאנה, ויעבור עליה מיד - "גזירה שמא ימצא גלוסקא יפיפיה דדעתיה עילויה כלומר חיישינן שמא באחת מן הזוויות היתה גלוסקא יפיפיה שדעתו עילויה ולא בטלה ממילא". והנה מפירושו של רש"י שם לכאורה יש להוכיח שסובר **כדעת התוספות**, שאין עוברים על חמץ שאינו ידוע, אך יש לדחות ויתבאר להלן

טעם חיוב בדיקת חמץ

כתב רש"י ריש פסחים בטעם חיוב הבדיקה - "בודקין - שלא יעבור עליו בכל יראה ובכל ימצא".

והתוספות שם הקשו עליו - "וקשה לר"י כיון דצריך ביטול כדאמר בגמ' (דף ו') הבודק צריך שיבטל ומדאורייתא **בביטול בעלמא סגי** אמאי הצריכו חכמים בדיקה כלל [שהרי כבר אין משום "לא יראה" מן התורה] ונראה

בחמץ שאינו ידוע עובר ב"בל יראה"

מפשטות לשון הפסוק שמות י"ג - "ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור ככל גבלך", משמע שאין איסור אלא בחמץ הנראה.

אמנם יש פסוק נוסף בשמות י"ב - "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם", ובגמרא פסחים ה' דרשו מזה - "יכול יטמין ויקבל פקדונות מן הנכרי תלמוד לומר לא ימצא".

אלא **שיש לדון בזה** האם נתרבה בזה רק חמץ הידוע רק שאינו נראה, מחמת שהטמינו, או שכל חמץ אף שאינו ידוע עובר עליו [בשוגג] באיסור "לא ימצא".

ומצאנו בתוספות פסחים כ"א שנקטו שאין עוברים בזה - "ואי אשמעינן חיה משום דמצנעא לה - ואין עובר משום בל יטמין **דבל יטמין נפקא לן מלא ימצא ואין זה מצוי כיון שאין ידוע היכן הוא** וכן משמע בפ"ק (בדף ו') דפריך וכי משכחת לה ליבטלה משמע דכל כמה דלא משכחת לא עבר בכל יראה.

אמנם הרא"ש פסחים א' ט' חולק וסובר שבכל מקום שראוי להיראות עובר משום "בל יראה" אף כשאינו ידוע על זה - "ומ"ט צריך ביטול והלא בדק ופינה כל החמץ שנמצא אי נימא משום פירורין דקים (לן) שלא מצא בבדיקה ונשארו ועובר עליו **בכל יראה ואף על פי שאינו רואה דהא לא כתיב לא תראה** חמץ אלא לא יראה משמע לא יהא לך חמץ במקום הראוי לראיה ואף על פי שאין ידוע שהם בביתו מ"מ בל יראה איכא ולכך צריך שיבטל ושוב אין כאן איסור בל יראה".

לר"י דאע"ג דסגי בביטול בעלמא החמירו חכמים לבדוק חמץ ולבערו שלא יבא לאכלו".

ויש להקשות על דברי רש"י כאן, מדבריו הנ"ל שכתב בדף ו' שכל שאינו יודע על החמץ אינו עובר ב"בל יראה", ואם כן איך כתב כאן בטעם הבדיקה שהוא בכדי שלא יעבור על "בל יראה", והרי כל זמן שאינו יודע על זה אינו עובר.

ויש ליישב, שלעולם מודה רש"י לדעת הרא"ש שאיסור "לא יראה" שייך אף בחמץ שאינו יודע עליו, אלא שסובר שכל שבדק היטב בכל המקומות שמכניסים בהם חמץ, שוב יכול לסמוך שאין חמץ בביתו וכמו שמצאנו בכל מקום שסומכין על החזקות, ואף אם בפועל יש חמץ אינו עובר.

וכן כתב הר"ן שם בביאור דעת רש"י - "אלא כך הוא עיקרון של דברים שזה שאמרה תורה תשביתו יכול להתקיים בא' מב' דברים או שיבטל בלבו כל חמץ שיש ברשותו ויוציאו במחשבתו מרשותו וסגי בהכי מדאורייתא אפי' בחמץ הידוע לו או אם לא בטלו בלבו כלל צריך מן התורה שיבדוק אחריו בכל מקום שהוא רגיל להמצא שם ויבערנו מן העולם וביעור זה הוא שנחלקו במה יבערנו ולפיכך כל שאינו מבטל חייב לבדוק כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא [ולפיכך כתב רש"י ז"ל שבדוקין את החמץ כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא] והיינו למי שאינו מבטל אבל למי שמבטל סגי בהכי אלא מפני שבטול זה תלוי במחשבתו של בני אדם ואין דעותיהן שוות ואפשר שיקלו בכך ולא יוציאוהו מלבן לגמרי ראו חכמים להחמיר שלא יספיק בטול והצריכוהו בדיקה וביעור שהוא מספיק ג"כ מן התורה או מפני שחששו שאם ישהנו בתוך ביתו יבא לאכלו ומשמע דתנא דמתני' לא בעי ביטול כלל אלא בדיקה ובהכי סגי ליה לפי שמכיון שבדק יצא ידי חובתו ואם שמא ימצא אחר כך גלוסקא יפיה יבערנה לאלתר שמא תאמר למפרע עבר עליה ליתא שהרי סמכה תורה על החזקות וכל שבדק אותן מקומות שרגיל להמצא בהן חמץ יצא י"ח ואין לו לחוש לכך בשמי הקורה ולפיכך תנא דמתני' לא הזכיר בטול אחר הבדיקה כלל אלא שבא רב יהודה אמר רב וחדש ואמר הבדוק צריך שיבטל ומסקינן בגמ' (ו ב) דהיינו טעמא שמא ימצא גלוסקא יפיה ודעתיה עלויה ופרש"י ז"ל דשמא מתוך שדעתיה עלויה ישהה אותה מלבערה ונמצא עובר עליה כלומר משעת מציאתה ואילך אבל מקמי הכי לא שכבר יצא י"ח בבדיקה כדכתיבנא.

עוד אפשר ליישב בדעת רש"י [להיפך] שסובר כדעת התוספות שאין עוברים כשאינו יודע לו, אך סובר שכל שלא בדק כלל במקום שמכניסים בו חמץ הוא כ"חמץ ידוע", מפני שחזקה שיש שם חמץ, וא"כ עובר עליו בכל יראה.

פטור "מתעסק" בחמץ שאינו ידוע

המגן אברהם בסימן תל"ד הביא דעת הרא"ש הנ"ל שגם בחמץ שאינו ידוע עובר ב"בל יראה" והשווה זאת לאוכל חלב בשוגג - "דאם לא ביטלו עובר עליו אף על פי שלא ידע וכ"כ בסי' תמ"ו מידי דהוי אמי שאכל חלב בשוגג".

והקשה בספר מקור חיים [לבעל הנתיבות] סימן תל"א, שהרי אוכל חלב אם היה סובר שרוק הוא ובלעו, שלא נתכוון לאכילה כלל חשיב מתעסק, ואין לו להתחייב בזה רק מפני הכלל ש"מתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה", ואם כן הכא באיסור "בל יראה" שאין שייך "נהנה" למה לא יפטור מטעם "מתעסק".

ותירץ שלא שייך פטור "מתעסק" אלא בדבר שאיסור התורה הוא על עשיית "מעשה" שבזה כשאינו מתכוון לא אסרה התורה, אבל הכא האיסור הוא ב"תוצאה" שיש לו חמץ ברשותו, ובה לא שייך פטור זה.

ויתבאר להלן דוגמאות לסוג איסור כזה.

אמנם רעק"א בשו"ת קמא סימן ח' כתב שהוא חילוק דחוק, ויישב שם לשיטתו שפטור "מתעסק" אינו אלא פטור מקרבן אך יש בזה איסור.

איסורים שאין האיסור במעשה אלא בתוצאה

הובא לעיל מה"מקור חיים", שאיסור "בל יראה" אינו איסור ב"מעשה" אלא ב"תוצאה" שיש לו חמץ ברשותו.

ובחינוך שהובא לעיל כתב בגדר המצווה - "שלא ימצא חמץ ברשותו כל ימי הפסח"

וכן משמע מלשון הרמב"ם חמץ ומצה א' - "אינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא אלא א"כ קנה חמץ בפסח או חימצו כדי שיעשה בו מעשה, אבל אם היה לו חמץ קודם הפסח ובא הפסח ולא ביערו אלא הניחו ברשותו אף על פי שעבר על שני לאוין אינו לוקה מן התורה מפני שלא עשה בו מעשה, ומכין אותו מכת מרדות".

ויש להעיר מדברי הרמב"ם בספר המצוות בשורש התשיעי שכתב - "דע שכל ציווי התורה ואזהרותיה הנה הם בארבעה דברים. בדעות ובפעולות ובמדות ובדבור".

ומשמע מדבריו שבא לומר שכל המצוות תלויות בעשיית האדם הן במעשיו והן במחשבתו והנהגתו, ולכאורה בא לאפוקי "מציאות" קיימת שאין האדם עושה אותה.

והנה הרמב"ם מדבר על כל המצוות בין "עשה" ובין "לא תעשה", ואף שב"לא תעשה" בדרך כלל הוא ציווי על מניעה, מבואר בדבריו שם, שבזה ציווי התורה הוא על מניעת דעה או פעולה וכו', והיינו שבדעה או פעולה המסויימת יש עבירה, וצוותה התורה למנוע מזה. אך דברים שהם "מציאות" קיימת לא שייך שהתורה תצווה על זה הן לחיוב והן לשלילה.

אמנם מצאנו איסורים רבים מסוג זה של איסור שהיה במצב מסוים וכגון - "ולא ידבק בידך מאומה מן החרס", שאסור להשהות בידו עבודה זרה, וכן מצאנו שכהן וזויר אסורים להיטמא ואף אם מת עליהם מת בבית חייבים לצאת, ועל כרחך שתמיד גדר הציווי שלא להיטמא, הוא על ה"מציאות" של ההיטמאות ולא על ה"מעשה" להטמא.

ובאמת מצאנו גם מצוות עשה רבות שקיומם הוא בשהיה במצב מסוים וכגון ישיבה בסוכה [ויש לדחות לפי דברי התוספות בשבועות י"ז שכל שתחילתו על ידי מעשה חשיב מעשה לענין לאו שאין בו מעשה, אך לפי זה אם לא נכנס לסוכה אלא בנו עליו סוכה במקום שהיה, לא יקיים את המצווה בשהייתו, ולא שמענו כזאת] והנחת תפילין [ויש לדחות שהחזקתם ולבישתם עליו חשיב מעשה] ומוזוזה הנמצאת בפתחו [שכתבו התוספות בבבא קמא נ"ו דחשיב שמקיים מצווה].

והנה הנושא שעליו מדבר הרמב"ם שם הוא, שאין למנות במנין המצוות אזהרות או ציוויים שנכפלו על ענין אחד - "הנה ראוי שיימנו העניינים המצווה בהם או המוזהר מהם, יהיו פעולה או דבור או אמונה או מדה. ולא נביט לרובי הצוויין שבאו בענין ההוא אם היה מן המצווה בו או לרובי האזהרות שבאו ממנו אם היה מן המוזהר ממנו. כי כלם הם לחזוק לבד".

וכוונתו היא שבמנין המצוות, אין נמנים אלא העניינים שרצתה התורה שיעשו או שיימנעו, ואין להוסיף מה שצוותה או הזהירה התורה על אותו הענין שוב, וכדי לבאר הדבר חילק העניינים לארבעה סוגים.

ולפי זה יש לומר שבמה שכתב "פעולות" כלל גם מצבים קיימים כל שביד האדם לשנות מצב זה ובהמנעותו נשאר המצב כשהיה, דחשיב כפעולה [אף דהוי "לאו שאין בו מעשה"] ושייך שהתורה תצווה על זה לחיוב או לשלילה.

אמנם נראה שדבר שאין ביד האדם לשנות מצבו [אף שבתחילה נגרם על ידו], אין שייך להחשיב "מציאות" כזו כפעולה ולהגדירה בגדר המצווה [ודוגמא לדבר - מצוות "פרו ורבו", שאין לומר שגדר המצווה הוא המצב ש"יש לו בנים" (כן רצה המנחת חינוך ב' להגדיר, נגד דעת התוספות) שהרי זה דבר שאין ביד האדם לשנותו [שאינו יכול להורגם].

לעילוי נשמת סבי

ר' משה מרדכי בן ר' יוסף ז"ל נלב"ע ח' שבט